

EDITORIÁL

**Aktuálne metodologické prístupy a témy
v etnologickom/antropologickom bádaní**

V roku 2016 Ústav etnológie SAV oslavuje 70. výročie svojho založenia. Pri tejto príležitosti prostredníctvom časopisu Slovenský národopis, na Slovensku najstaršieho kontinuálne vychádzajúceho periodika v odbore etnológia, poskytuje priestor na aktuálnu odbornú diskusiu a pohľad do budúcnosti.

Tretie tohtoročné číslo časopisu nemá jednotnú tému, i tak však všetky príspevky niečo spája. Texty majú dve osobité črty: na jednej strane predstavujú nové predmety bádania či záujmu výskumníkov i výskumníčok a na strane druhej prinášajú novátorské spôsoby nazerania na rozličné témy. Zároveň sa sústreďujú na aktuálne teoretické a metodologické otázky, ktoré možno v posledných rokoch pozorovať v etnológii a sociálnej antropológii nielen v medzinárodnom diskurze, ale aj na Slovensku.

V tejto súvislosti už niekoľko desaťročí stojí v popredí otázka etiky etnografického výskumu – zodpovednosti výskumníkov a výskumníčok vo vzťahu k objektu výskumu, k informátorom a informátorkám ako jednotlivcom i ako členom skúmaných skupín či komunít. Zároveň sa aktívne a kriticky venujú úlohe bádateľov a bádateľiek v procese výskumu, a to najmä v oblasti aplikovanej a angažovanej antropológie.

Aplikovaný výskum, či dokonca výskum na objednávku, predstavuje pole, kde sa stretávajú predstavy zadávateľov s predstavami bádateľov/-iek i osôb overujúcich výsledky výskumu, ktoré sa nemusia vždy zhodovať.

O tom, že ak je účasť samotných budúcich užívateľov/-iek produktu naplánovaná nesprávnym spôsobom a dobre myslený plán tak napokon môže skončiť ako prostá forma aktivita bez želaného výsledku, píše Cordula Endterová. Etnografickými metódami skúmala vývoj a testovanie technologických zariadení pre seniorov – Ambient Assisted Living.

Aj nasledujúcu štúdiu možno zaradiť k aplikovanej antropológii: Soňa G. Lutherová sa vo svojom texte venuje problematike transrodových detí na základných a stredných školách. Transrodové deti sa v školskom prostredí každodenne stretávajú s rozličnými problémami a bariérami. Tie niekedy vyplývajú z ich osobitých požiadaviek a preferencií, inokedy odhaľujú všeobecné princípy rodovej diferenciácie a sociálnej tvorby rodu. Téma trans predstavuje veľmi aktuálny a v kontexte slovenskej etnológie

a sociálnej antropológie nový fenomén, ktorý nabáda k zaujímavým, ba niekedy až provokatívnym otázkam a perspektívam.

Sociálni vedci a vedkyne často riešia počas výskumu dilemu, ako sa dostať „za“ vedomé a deklarované postoje informátorov a hľadať ich hlbšie súvislosti. Autorky jednej zo štúdií, Kristína Miškovská, Zuzana Budzelová a Danijela Jerotijević, na tento cieľ využili doplnkové výskumné metódy: modelové situácie (vinety) a dotazník využívajúci škálu hnusu. Svoje skúsenosti zdieľajú v texte, ktorý je jedným z výstupov ich dlhodobého antropológického výskumu zameraného na politické preferencie a morálne postoje vychádzajúc z koncepcie Jonathana Haidta. Podľa nej sa sebedeklarované politické preferencie odrážajú v sfére morálnych emócií, konkrétne v emócii hnusu. Akým spôsobom sa im uplatnené metódy a metodológia osvedčili, sa dočítate v ich štúdií.

V snahe uchopiť exaktnejšie mechanizmy etnokultúrnych zmien v jazykovo-kultúrnej rozmanitosti prostredí južného Slovenska vo svojej štúdií historik Ondrej Ficeri aplikuje teóriu etnickej identity americkej politologičky Kanchan Chandrovej. Prostredníctvom jej teoretického prístupu poukazuje na možnosti aplikovania inovatívneho analytického jazyka pri výskume asimilačných procesov a situačnosti vzťahov medzi etnicitou, politikou a ekonomikou. Opisovanú situačnosť, resp. prepínanie etnoidentifikačných kódov v závislosti od asimilačnej politickej praxe, ilustruje cez pohľad na obyvateľstvo južného Slovenska v priebehu 20. storočia.

To, že povesti a fámy nie sú témou, ktorá patrí do minulosti, ale medzi ľuďmi sú vytvárané, šíria sa a „žijú“ aj v súčasnosti, nie je pre čitateľov Slovenského národopisu prekvapením. Lucia Ditmarová sa však touto témou zaoberá v súvislosti s osobitou výskumnou vzorkou – predajcami a predajkyňami pouličného časopisu *Nota Bene*. Zaujíma ju, ako sa obsah, forma a funkcia fám odvíja od každodenného života, kontextu a životného prostredia ľudí. Ditmarová vo svojom texte navyše reflektuje svoje bádateľské postavenie v špecifickom výskumnom prostredí, ako aj vlastné teoretické a metodologické východiská.

Na problematické stránky samotného priebehu výskumu, a to najmä v súvislosti s praktickými metodologickými a etickými dilemami, poukazuje vo svojom príspevku aj Barbora Bírová. Zastáva pozíciu, že vzťah výskumníčky k informátorom a informátorkám sa situačne mení v závislosti k rozličným kontextom a okolnostiam. Bírovú osobitne zaujíma súvislosť rodu a moci pri výskume bezdomovectva. Ako vstupujú rozličné formy násilia – od symbolického až po sexuálne – do výskumnej reality? A navyše: ako je v tejto súvislosti ďalej formovaný výskumný proces a dáta?

Úloha jednotlivých aktérov vo výskume predstavuje aj jednu z aktuálnych otázok oral history, o ktorej píše Miroslav Vaněk. Vo svojej úvahe sa ďalej venuje subjektivite rozprávačov a rozprávačiek, otázke pamäte a jej role pri formovaní životných príbehov, ako aj v celkovom kontexte rozprávania, ktorého súčasťou je i pozícia výskumníkov a výskumníčok. Uvažuje o pozícii rozprávajúcich životných príbehov v súčasnej rýchlej dobe „skratkovitosti“ a o úlohe oral history v stredoeurópskom priestore všeobecne.

Rozhovor Vladimíra Bahnu s koordinátorkou výskumu laboratória Evou Kundtovou Klocovou približuje činnosť Laboratoře pro experimentální humanitní vědy, ktoré začalo pracovať v novembri 2015 na Filozofickej fakulte Masarykovej Univerzity v Brne. Toto interdisciplinárne a metodologicky inovatívne pracovisko má pre etnologický a antropológický výskum veľký potenciál. Z rozhovoru sa dozvieme nielen o fungovaní a technickom vybavení pracoviska, ale dotýka sa aj širšej problematiky posta-

venia experimentálnych metód v humanitných a sociálnych vedách a ich vzťahu ku klasickým kvantitatívnym metódam.

Časopis Slovenský národopis sa neodmysliteľne spája s menom dlhoročnej riadiateľky Ústavu etnológie SAV, PhDr. Boženy Filovej, CSc., členky korešpondentky SAV. Práve jej je vo chvíli jej 90. narodenín a pri príležitosti výročia založenia Ústavu etnológie venovaná časť *Vyhradené pre...* Predstavuje Boženu Filovú ako manažérku i bádateľku, ktorá sa nebála otvárať nové témy – napríklad štúdium rodiny, urbánnej etnológie či kultúry a spôsobu života Rómov. Aj pre jej otvorenosť voči novým témam a prístupom v etnologickom bádaní sa tematická niť čísla časopisu s názvom *Aktuálne metodologické prístupy a témy v etnologickom/antropologickom bádaní* uzatvára práve úvahami o jej odbornom i organizačnom prínose.

SOŇA G. LUTHEROVÁ,
MIROSLAVA HLINČÍKOVÁ,
LUBICA VOĽANSKÁ,
Ústav etnológie SAV v Bratislave